

بانک تجارت

اقتصاد اسلامی چیست؟

نویسنده

دکتر محمد صهر جابرا

مترجم

دکتر حسین عباسی نژاد

پاییز ۱۳۹۱

سرشناسه	چاپرا، محمد عمر، ۱۳۳۲ م.
عنوان و نام‌پدیدآور	Chapra, Muhammad Umar
مشخصات نشر	اقتصاد اسلامی چیست؟ محمدعمر چاپرا، مترجم حسین عباسی‌نژاد تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۹
مشخصات فیزیکی	۵۸ ص.
فروست	پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۲۱۱
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۵۹۸۲-۰۰۰-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
یادداشت	عنوان اصلی: What is Islamic Economic
یادداشت	واژه‌نامه
موضوع	اسلام و اقتصاد
شناسه افزوده	عباسی‌نژاد، حسین، ۱۳۳۲ م. مترجم
شناسه افزوده	پژوهشکده پولی و بانکی
ردیف‌بندی کننده	BI ۳۳۱۲/۲۵۷۷ ۱۳۸۹
ردیف‌بندی دیوبی	۲۹۷۲۸۳۳
شماره کتبخانه ملی	۱۰۸۷۵۶

ISBN: 978-600-5982-00-8

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۸۲-۰۰۰-۸

نام کتاب: اقتصاد اسلامی چیست؟

نویسنده: دکتر محمد عمر چاپرا

مترجم: دکتر حسین عباسی‌نژاد

ویراستار: محبوبه مهدوی

صفحه‌آرا: ستاره کیوانیان

ناشر: پژوهشکده پولی و بانکی (به سفارش بانک تجارت)

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۱

بها: ۳۵۰۰۰ ریال

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

قطع: وزیری

نشانی: تهران، میدان آرژانتین، بزرگراه افریقا، روبه‌روی پارک سوار بیستی، پلاک ۱۰

کدپستی: (۱۵۱۴۹۴۷۱۱۱) صندوق پستی: ۱۵۸۷۵۷۹۴۹

تلفن: ۸۸۶۵۷۴۵۰-۵۴

تلفن واحد فروش: ۸۸۶۵۷۴۴۴ دورنگار: ۸۸۶۵۷۲۹۹

پست الکترونیک: Publications@mbri.ac.ir

کلیه حقوق برای ناشر و بانک تجارت محفوظ است.

مسئولیت مطالب بر عهده نویسنده بوده و از این جهت مسئولیتی متوجه پژوهشکده پولی و بانکی نمی‌باشد.

پیش‌گفتار

با توسعه و پیچیده‌تر شدن جوامع بشری و افزایش شناخت و دانش از ماهیت جهان هستی و ابعاد وجودی انسان، برداشت از اقتصاد بمانند بسیاری دیگر از مفاهیم و تعاریف، دستخوش تغییر و توسعه شده است. شاهد این موضوع افزایش مکاتب و دوره‌های اقتصادی در پی ایجاد بحران‌های اقتصادی و مالی طی چند قرن اخیر است. مفاهیمی چون توسعه پایدار، مصرف بین‌نسلی، عقلانیت و اخلاق موضوعاتی هستند که در نظام اقتصاد موجود به‌صورت مناسبی به آنها پرداخته نشده است. از این‌رو امروزه خلاء وجود یک اقتصاد مبتنی بر احتجاجات واقعی انسان احساس می‌گردد. با در نظر گرفتن جهان‌بینی متفاوت در اسلام و توجه به سازگاری دستورات شریعت اسلام با فطرت انسان‌ها، دور از ذهن نیست که اقتصاد مبتنی بر اصول اسلامی قابلیت بیشتری نسبت به سایر مکاتب اقتصادی در ایجاد عدالت و رفاه در جامعه دارا باشد.

اقتصاد اسلامی نیز به مانند سایر مکاتب اقتصادی سعی در تبیین نحوه تولید، مصرف و توزیع کالا و منابع جهت افزایش رفاه و عدالت در جامعه از طریق شریعت را دارد. در کتاب حاضر جهت مقایسه بین اقتصاد مرسوم و اقتصاد اسلامی نخست به اهداف، جهان‌بینی و روش‌شناسی در اقتصاد سرمایه‌داری پرداخته و در بخش بعدی با میانی اقتصاد اسلامی مقایسه شده است. امید است این کتاب بتواند به درک عمیق‌تر مباحث و مفاهیم اقتصاد اسلامی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های آن کمک نماید.

محمد نجار فیروزجانی

اداره مطالعات، ریسک و برنامه‌ریزی استراتژیک

بانک تجارت

پیش‌گفتار مترجم

یکی از موضوعاتی که در سال‌های اخیر و بیشتر در کشورهای مسلمان مورد توجه قرار گرفته است، ارائه یک نظام اقتصادی جایگزین به جای سیستم اقتصادی غربی می‌باشد. یک موج فزاینده از نظرها در کشورهای در حال توسعه در حال شکل‌گیری است که معتقدند اقتصاد سرمایه‌داری غرب در حل مشکل فقر و از بین بردن بسیاری از ناهماهنگی اقتصاد شکست خورده است. بسیاری از این راه‌حل‌ها یا هدف پاسخگویی نیازهای انسان آزمایش شده اما هنوز انسان قادر نیست بدون مواجهه با رکود و تورم‌های دوره‌ای، به یک جامعه دارای رفاه (سنی بر فرصت‌های برابر، تعادل بین طبقات و روح تعاون و مشارکت به جای حرص و هرج و مرج) دست پیدا کند. نظام اقتصادی فعلی حاکم بر دنیا، بنیان‌های خود را بر اساس تفسیر خاصی از خدا، جهان، انسان و جامعه گذاشته و بر اساس همین تفاسیر، انسان‌محوری را در همه فعالیت‌های اقتصادی اصل قرار داده و نظام سرمایه‌داری لیبرال را طراحی و اجرا کرده است.

اگر دیدگاه‌های اسلام در مبانی فلسفی مربوط به نظام اقتصادی با مبانی فلسفی نظام‌های دیگر اقتصادی متفاوت باشد (که هست) باید بپذیریم که مبانی مکتبی، حقوق اقتصادی، الگوهای اقتصادی و در نتیجه، نظام اقتصادی اسلام با نظام‌های اقتصادی دیگر تفاوت خواهد داشت.

اقتصاد اسلامی به سه حوزه معرفتی، نظری و کاربردی تقسیم می‌شود. در حوزه معرفتی بیشتر مباحث فلسفی و معرفت‌شناسی، در حوزه نظری بیشتر تئوری‌پردازی‌ها و در حوزه کاربردی، سیاست‌های اجرایی (که در جامعه باید عمل بشود) مطرح می‌شود.

«دکتر محمد عمر چاپرا» از پژوهشگران بزرگ اقتصاد اسلامی که در حال حاضر به عنوان مشاور مؤسسه آموزش و تحقیقات اسلامی (IRTI) بانک توسعه اسلامی (IDB) فعالیت می‌کند، تاکنون از طریق انتشار ۱۰ کتاب و ۷۰ مقاله و خلاصه کتاب در طول ۳۰ سال سعی در کشف تفاوت‌های این نظام با نظام‌های مرسوم اقتصادی کرده است. وی در ادامه تلاش‌های مؤثر خود در زمینه آموزه‌های اقتصاد اسلامی در مقاله پیش رو بیشتر

بر حوزه نظری و تئوری‌های موجود در این نظام تمرکز کرده و نیم‌نگاهی نیز به مباحث معرفتی و فلسفی و کاربردی این نظام داشته است.

دکتر چاپرا در این مقاله از طریق طرح یک دیدگاه مقایسه‌ای در ابتدا به معرفی اصول علم اقتصاد سرمایه‌داری و اهداف و جهان‌بینی این نظام پرداخته و با کشف تضادهایی بین اهداف و جهان‌بینی آن و سپس با معرفی اقتصاد اسلامی و بازتعریف‌هایی که اقتصاد اسلامی از اهداف و هنجارهای نظام‌های اقتصادی مرسوم برای از میان برداشتن این تضادها انجام داده است، گام مهمی در اثبات اقتصاد اسلامی برمی‌دارد. همچنین وی در این مقاله در ارائه روش‌شناسی و فروض واقعی اقتصاد اسلامی و اهداف آن اهتمام ورزیده است و به دور از هرگونه تعصب و تحلیل کورکورانه به ضعف‌های موجود در روند گسترش نظری و وظایف پیش‌روی پژوهشگران مسلمان و غیرمسلمان در قبال معرفی اقتصاد اسلامی که تاکنون (از نظر وی) انجام نشده است، می‌پردازد.

با امید به اینکه با اشاعه تلاش‌های مؤثر پژوهشگران جهان اسلام در معرفی اقتصاد اسلامی بتوانیم گامی هر چند کوچک در شناساندن اقتصاد اسلامی به جهانیان برداریم و نیز در راه تشویق پژوهشگران عزیزمان در انجام روزافزون در مطالعه اقتصاد اسلامی و کشف ارزش‌های این نظام قدم برداریم، شما را به مطالعه مقاله پیش‌رو دعوت می‌نمایم.

دکتر حسین عباس‌نژاد

پیش‌گفتار مدیر مؤسسه آموزش و تحقیقات اسلامی

بانک توسعه اسلامی (IDB) به عنوان یک نهاد مالی بین‌المللی که به مردم خدمت‌رسانی می‌کند، به سرعت‌دادن به فرایند توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای عضو و جوامع مسلمان و مطابق با اصول شریعت کمک می‌کند، بانک توسعه اسلامی در سال ۱۴۰۱ هجری قمری (۱۹۸۱ میلادی) به منظور دستیابی به اهداف بانک و تأدیه الزامات ضروری در سطوح عملیاتی، تحقیقاتی، آموزشی و انتشار اطلاعات، مؤسسه آموزش و تحقیقات اسلامی (IRTI) را تأسیس کرد که در سال ۱۴۰۲ هجری قمری به مرحله عملیاتی رسید.

علاوه بر این بانک توسعه اسلامی، برای هدایت فعالیت‌های آموزشی و تحقیقاتی (IRTI) برنامه‌هایی را جهت تحریک و تشویق فعالیت‌های اقتصاد اسلامی در سراسر جهان شروع کرد که این تمهیدات به ترویج تخصص‌های خارجی و تحت کنترل درآوردن منابع ملی اقتصاد اسلامی کمک می‌کند. جوایز IDB برای فعالیت‌های مربوط به بانکداری یا اقتصاد اسلامی یکی از این گونه فعالیت‌ها می‌باشد. هدف این جوایز، شناسایی، تشویق تلاش‌های خلاقانه و شایسته در زمینه اقتصاد و بانکداری اسلامی می‌باشد. هر ساله یک جایزه به طور تناوبی به اقتصاد اسلامی و بانکداری اسلامی اهدا می‌شود.

جایزه IDB در موضوع اقتصاد اسلامی در سال ۱۴۰۹ هجری قمری به دکتر محمد عمر چاپرا که یکی از پیشگامان اقتصاد اسلامی می‌باشد، اعطا شده است. این جایزه به دلیل ارزشمند شناخته‌شدن همکاری و کمک وی به تحلیل دقیق و موثکافانه مفاهیم اقتصاد اسلامی و همچنین ارج نهادن به نقش فعال وی برای ترویج اقتصاد اسلامی در کنفرانس‌های بین‌المللی سمینارها و کارگروه‌ها و سخنرانی‌ها به وی اعطا شد. دکتر چاپرا درک عمیق و دقیقی از مفاهیم اقتصادی دارد و سبک نگارش وی بسیار علمی است. نوشته‌های او الهام‌بخش بسیاری از پژوهشگران مسلمان و غیرمسلمان بوده است و سبک نوشته‌های وی بسیار اندیشمندانه و منطقی می‌باشد که هر متخصص و یا غیرمتخصصی را جذب می‌کند. دکتر چاپرا با توجه به توانایی‌های منحصر به فرد

صلاحیت دریافت جایزه (سخنرانی برجسته) را در خطابه‌ای به عنوان «اقتصاد اسلامی چیست؟» داشت.

اکنون IRTI مفتخر است که این سخنرانی ارزشمند را برای استفاده تمامی علاقه‌مندان به مباحث اقتصاد اسلامی، ارائه نماید.

در این سخنرانی دکتر چاپرا، دو مورد از موضوعات اقتصاد اسلامی را به همراه روش‌شناسی آنها به سبک ماهرانه‌ای توضیح داده است. او همچنین یک دیدگاه مقایسه‌ای را برای حل مشکل همیشگی اقتصاد معرفی می‌کند. وی بیان می‌کند که الگوی اقتصاد اسلامی چگونه به مسائل اقتصادی می‌پردازد و بدون اینکه اهداف اجتماعی را قربانی اهداف اقتصادی نماید، به گونه‌ای منابع محدود را بین جایگزین‌های مختلف تخصیص می‌دهد که رفاه افراد جامعه حداکثر شود.

هیچ‌کس بهتر از دکتر چاپرا که هم مسلط به اقتصاد متداول است و هم کارشناس اقتصاد اسلامی، نمی‌توانست الگوی اقتصاد اسلامی را به تمامی پژوهشگران علاقه‌مند، اعم از مسلمان و غیرمسلمان، در ۲۰ دقیقه معرفی نماید. امید است انتشار این سخنرانی ارزشمند در ارتقای فهم و درک این شاخه علمی تازه پیدایش یافته و کمک به توسعه علمی آن قدم مؤثری بردارد.

دکتر م. فایم خان

مدیر مؤسسه آموزش و تحقیقات اسلامی

سر آغاز نویسنده

این مقاله نسخه اصلاحی و گسترش یافته سخنرانی بنده در ۲۹ اکتبر ۱۹۹۰ در بانک توسعه اسلامی در جده است که بعد از دریافت جایزه و پس از اینکه کنفرانس کمک‌های ناچیز بنده به اقتصاد اسلامی را ارزشمند شمرد، انجام گرفته است. در اینجا می‌خواهم از مؤسسه تحقیقات و آموزش اسلامی برای حمایت‌های مداوم خود در تکمیل، اصلاح و گسترش این مقاله تشکر کنم که اگر تشویق آنها نبود، با توجه به تعهدها و مشغله‌های کاری، بنده قادر به انجام آن نبودم. ایده‌های اصلی نسخه اصلاحی دقیقاً ایده‌های سخنرانی اصلی است. اگر چه قبل از آن سخنرانی به دلیل اینکه مخاطبان از قشرهای مختلفی بودند و فقط اقتصاددانان مخاطب سخنرانی نبودند این ایده‌ها به ناچار باید با زبان غیرفنی ابراز می‌شد تا تمامی حضار بتوانند به طور کامل آن را درک کنند. این محدودیت‌ها باعث می‌شود مؤلف هر چیزی را که در ذهن خود می‌پروراند نتواند به طور کامل ابراز کند، از این رو در نسخه اصلاحی سعی شده است مباحث برای فهم غیراقتصاددانان نیز ساده و قابل فهم بیان شود اما در عین حال در به کار بردن عبارتهای تکنیکی و ناآشنا اجتنابی به عمل نیامده است.

بنده از ترجمه‌های عبدالله یوسف، علی ایروینگ، محمد اسد و از کلام‌الله مجید در این مقاله بهره برده‌ام. با وجود این ترجمه‌های آنان بازنویسی شده است. ترجمه احادیث و دیگر ادبیات اسلامی عربی از خود بنده بوده است.

دکتر محمد عمر چایرا

مشاور مؤسسه آموزش و تحقیقات اسلامی

بانک توسعه اسلامی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
یک	پیش‌گفتار
سه	پیش‌گفتار مترجم
پنج	پیش‌گفتار مدیر مؤسسه آموزش و تحقیقات اسلامی
هفت	سراغاز نویسنده
نه	فهرست مطالب
۱	فصل اول: علم اقتصاد مرسوم
۳	۱-۱. مقدمه
۴	۲-۱. معایرت بین اهداف و جهان‌بینی
۶	۳-۱. سه مفهوم اساسی
۸	۴-۱. اصل کارایی پارتو و اهداف هنجاری اقتصاد
۱۰	۵-۱. شرایط پیش‌زمینه
۱۳	۶-۱. ناسازگاری بین اقتصاد خرد و کلان
۱۷	فصل دوم: اقتصاد اسلامی
۱۹	۱-۲. الگو
۲۱	۲-۲. دو سطح از تصفیه
۲۲	۳-۲. مسأله انگیزه
۲۳	۴-۲. تجدید ساختار اجتماعی-اقتصادی
۲۴	۵-۲. نقش دولت
۲۵	۶-۲. بازتعریف کارایی و برابری

۲۶	۷-۲. تعادل بازار قابل پذیرش از نظر اجتماع
۲۷	۸-۲. تعریف اقتصاد اسلامی
۲۹	۹-۲. روش‌شناسی
۳۴	۱۰-۲. سخنی از باب احتیاط
۳۵	۱۱-۲. علوم، اهداف غیرقابل مشاهده و قضاوت‌های ارزشی
۳۷	۱۲-۲. فروض واقعی
۳۸	۱۳-۲. گسترش اقتصاد اسلامی
۴۰	۱۴-۲. وقفه در توسعه نظریه
۴۳	۱۵-۲. وظایف پیش رو
۴۷	نمایه مؤلف
۵۱	نمایه موضوعی
۵۷	منابع و مآخذ